

Жиряков А. Ю. Гипотеза “двойного заговора” в современной российской историографии Второй мировой войны

В статье рассмотрена история создания и усовершенствования гипотезы “двойного заговора” в российской историографии Второй Мировой войны, установлены и раскрыты ключевые положения данной гипотезы.

Ключевые слова: гипотеза “двойного заговора”, “ежовщина”, амальгама, “обескровленная армия”, “обезглавленная армия”.

Zhyryakov O. Yu. Theory of “double conspiracy” in the modern Russian historiography of the World War II

The article reviews the history of creation and improvement of the hypothesis of “double plots” in Russian historiography of World War II, the key positions of this hypothesis have been established and opened.

Key words: hypothesis of “double plot”, “Yezhov period”, amalgam, “enfeebled army”, “beheaded army”.

УДК: 94:323.39(477)“1940/1950”

О. Ф. Штейнле

КЕРІВНА ВЕРХІВКА УРСР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1940–Х – ПОЧАТКУ 1950–Х РОКІВ: РАДЯНСЬКА ТА ДІАСПОРНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Аналізується стан наукової розробки проблеми керівної верхівки повоєнної УРСР у працях радянських та діаспорних науковців. Виділяються три рівні досліджень цього питання: біографії, студії про українську радянську еліту, загальні праці про правлячий клас СРСР. Доводиться висновок про значні прогалини в дослідженнях 1940–х–1980–х рр., зумовлені ідеологічною кон'юнктурою та слабкою джерельною базою робіт.

Ключові слова: владна еліта, повоєнний сталінізм, радянська та діаспорна історіографія, керівні кадри, номенклатура.

Наукове осмислення проблеми керівної верстви Радянської України першого післявоєнного десятиліття бере свій початок наприкінці 1940-х рр. З цього часу значний масив історичних праць намагався розкрити це питання, реалізуючи його у роботах трьох рівнів: біографіях окремих керівників УРСР, дослідженнях владної верхівки Радянської України або певних аспектів її функціонування та узагальнюючих працях з історії радянської правлячої верстви. На кожному з рівнів знайшли відображення важливі риси номенклатурної еліти, які у своїй сукупності дають цілісне уявлення про її природу та розвиток.

Крім масштабу вивчення питання, у дослідженні цієї проблеми можна виділити два якісно відмінні етапи, межею між якими став процес розпаду СРСР кінця 1980-х – 1991 рр. Для першого періоду (кінець 1940-х – початок 1990-х рр.) був характерним значний вплив на історичні дослідження ідейної боротьби під час “холодної війни”, до якої прилучався й український національний рух у діаспорі. Протягом другого (з початку 1990-х рр. до сьогодні) ідеологічні пристрасті поступово затихали, поступаючись місцем спокійному виваженому аналізу. Метою статті є оцінити науковий доробок з проблеми політичної еліти повоєнної УРСР, створений під час існування Радянського Союзу як радянськими дослідниками, так і їх колегами з країн “капіталістичного табору”.

Оцінка наукового доробку стосовно діяльності керівництва УРСР доби повоєнного сталінізму дається у працях Ю. Ніколайця (розгляд владної верхівки УРСР в контексті суспільно-політичних процесів 1940-х–1960-х рр.) та Н. Лаас (ґрунтовний аналіз англійської історіографії) [1; 2]. Однак, необхідність виокремлення проблеми саме політичної еліти УРСР із загальної картини політичних та соціальних процесів пізнього сталінізму та концентрація головної уваги науковців на сучасних працях вимагають продовження історіографічного вивчення діяльності керівної верстви повоєнної України.

Радянська історіографія розвивалася під пильним контролем партійної цензури, яка розглядала історичні праці (особливо присвячені керівній верстві СРСР) як важливу складову пропагандистської роботи. Головним досягненням радянських істориків стали наукові біографії ряду представників номенклатурної еліти повоєнної України. До таких слід віднести праці, присвячені Дем'янові Коротченку (автори В. Юровський, О. Палажченко), Михайлові Гречусі (В. Дорошенко), Олексієві Єпішеву (О. Скрильник), Тимофіїві Строкачу (П. Автомонов, Ю. Бабко, А. Кентій), Прасков'ї Ангеліній (Є. Якименко) [3-10] тощо. Своєрідними рекордсменами серед керівників повоєнної України за кількістю біографічних оглядів були Дмитро Мануїльський (про нього писали Л. Суярко, Я. Колотуха, Б. Зав'ялов, Д. Антонюк, В. Солдатенко) [11-15; 16, с.400-408; 17; 18] та Сидір Ковпак (роботи П. Костриби, Т. Гладкова, Л. Кизи, П. Денисенко, О. Корнієвської тощо) [19-22]. Всі ці роботи містять велику кількість фактичного матеріалу про життєвий шлях окремих діячів та їх діяльність на керівній роботі. В цілому ж, подібні дослідження мали апологетичний характер, переслідуючи мету створити певний типовий образ “вірного сина Комуністичної партії, що присвятив усе своє свідоме життя самозреченому служінню справі великого Леніна”. Те, що не вписувалося або суперечило цьому завданню, відкидалося.

Справжній сплеск біографічних досліджень мав місце наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр., коли в СРСР значно послабився тиск партійної цензури. З'являється ряд робіт, які починають більш критично оцінювати діяльність представників номенклатурної еліти повоєнної України: біографії Микити Хрущова (А. Пономарьов, Р. Медведєв, Ю. Шаповал) [23-26], Олексія Кириченка (Ю. Шаповал та Д. Табачник) [27], Лазаря Кагановича (Р. Медведєв та Ю. Шаповал) [28; 29], Леоніда Мельникова (І. Кожукало) [30].

Слабким місцем радянської історіографії була відсутність комплексних досліджень власне керівництва УРСР. Певним виключенням стали дисертаційні дослідження І. Пінєгіна, В. Жадовця, І. Фоміна, В. Врублевського, В. Пономаренка та І. Кожукало, які висвітлювали добір та розстановку керівних кадрів УРСР протягом 1945-1955 рр. [31-37]. Однак за межі партійних догм та цитування класиків марксизму-ленінізму їм вийти не вдалося. Тож головне, що може дати студіювання праць цих авторів, – невеликий обсяг емпіричних даних про склад керівної верстви Радянської України. Те ж саме стосується узагальнюючих праць з історії української радянської державності та комуністичної партії, на зразок 8-томної історії Української РСР (1979 р.), нарисів історії КПРС та КПУ (1977 та 1982 рр.) [38-40]. Інтерпретації суспільно-політичного життя республіки та ролі її керівництва є важливими лише як відбиття офіційної точки зору на цю проблему та як історіографічне джерело.

Новий етап дослідження проблеми керівної верстви Радянської України започаткувала низка публікацій, що з'явилася в роки перебудови: статті О. Гараня, який вивчав діяльність керівних кадрів УРСР на прикладі Західної України [41; 42], а також збірники матеріалів, підготовлені Інститутом політичних досліджень при ЦК КПУ, – “Про минуле – заради майбутнього”, “Маршрутами історії”, “Сторінки історії Компартії України” та “Компартія України: з'їзди та конференції” [16; 43-45]. Їх поява засвідчила поступове ослаблення лещат державної цензури та звільнення історичної думки.

Великий масив праць радянських вчених був присвячений загальним проблемам керівних кадрів: брошура Л. Слепова “Підбір кадрів, їх висування та розстановка” 1948 р.; дослідження кадрової політики КПРС В. Яцкова, М. Чепурного, О. Спіріна [46-50]. Окремо від інших узагальнюючих робіт щодо правлячої верстви Радянського Союзу стоять праці, які зосереджували увагу на викладенні значного масиву фактичної інформації, яка може прислужитися у вивченні номенклатурної еліти. Такими були роботи з історії органів управління СРСР, створені Т. Коржихіною, М. Кириченком, К. Федоровим [51-53], а також праці з історії радянської інтелігенції [54; 55].

У цілому, радянська історіографія мало допомагає у з'ясуванні реального становища керівництва УРСР. Її ідеологічна обмеженість, суворо контрольований відбір фактів з не менш суворо контрольованого переліку джерел були спрямовані, перш за все, на пропаганду офіційних міфів, а не на розкриття об'єктивної реальності.

Паралельно з радянською, у дещо іншому ідейному середовищі, формувалася **діаспорна історіографія** номенклатурної еліти Української РСР. Назва “діаспорна” є досить умовною, але виправданою, оскільки більшість досліджень з цієї проблеми були створені представниками української та російської діаспори або ж тісно пов'язаними з нею західними дослідниками.

Дослідження, виокремлені в цю групу, вирізняє незначна кількість праць-біографій керівників УРСР. Причиною цього, перш за все, була не відсутність інтересу до можновладців Радянської України, а елементарний дефіцит джерел. На жаль, наявні персоналії еліти часто вирізнялися численними фальсифікаціями та помилками. Яскравим прикладом може слугувати робота С. Кагана “Кремлівський вовк”, присвячена Лазарю Кагановичу [57]. У ній автор – американський журналіст – не лише часто плував факти, події, але й значну частину з них вигадав. Тому знайомство з подібною літературою вимагає особливої обережності і досить критичної перевірки наведених авторами тверджень.

Дещо більше досліджень розкривали деякі аспекти функціонування української повоєнної еліти. Корисну інформацію можна знайти у студіях діаспорних істориків Компартії П. Феденка та І. Майстренка [58-60]. На жаль, у них можна знайти зовсім небагато фактичного матеріалу, на ґрунті якого робилися висновки цих дослідників, що значно зменшує їх наукову цінність. Однак, вже сам кут зору на верхівку КПУ, який протистоєв офіційним ідеологемам радянської влади, та зовсім інша інтерпретація відомих подій партійного життя республіки мають неабияке значення.

Найбільший внесок у вивчення владної верхівки Української РСР повоєнних років здійснив відомий західний дослідник Дж. Армстронг. Окремі аспекти цієї проблеми знайшли висвітлення у його роботі “Український націоналізм. 1939-1945” [61], яка досліджувала націоналістичний рух протягом Другої світової війни і, природно, не могла не торкатися його запеклого ворога – радянської влади. Наступним кроком дослідника стало написання ґрунтовної монографії, повністю присвяченої керівництву УРСР, – “Радянська бюрократична еліта. Аналіз українського апарату” [62]. У ній він за допомогою кейс-стаді (дослідження загального явища на основі детального аналізу окремих випадків) комплексно дослідив формування й діяльність номенклатурної еліти України. Були розкриті такі питання, як соціальні межі верхівки, її якісний склад, підготовка майбутніх керівників та головні етапи розвитку еліти протягом 1938-1956 рр. Однак серйозною перешкодою для історика стала нестача джерел. Тож інформацію для аналізу він знаходив у радянських газетах та неопублікованих дисертаціях радянських істориків, зокрема І. Пінєгіна.

З подібними труднощами стикнувся і Б. Кравченко, який у 1985 р. видав дослідження “Соціальні зміни та національна свідомість в Україні ХХ століття” (перевидане в Україні 1997 р.) [63]. Однією зі складових його аналізу трансформацій процесу націотворення в радянській Україні стала її політична та культурна

еліта. Головними джерелами для узагальнень стали статистичні матеріали та періодика, видані в СРСР та доступні за кордоном. Тож ряд його висновків вимагають порівняння з відкритими нині архівними документами.

Окремо слід виділити цілий комплекс праць, присвячених регіональним угрупованням в Радянському Союзі. Попри вкрай обмежену інформацію, Х. Байдалф, Р. Блеквел, Ч. Фейрбанк, П. Френк, Дж. Мозес, Т. Рігбі та інші вчені сформулювали новий напрямок вивчення владної верхівки радянського суспільства, який отримав повноцінний розвиток уже в "архівну епоху" [64].

Основна частина наукових досліджень номенклатурної еліти, написаних діаспорними та західними істориками, стосувалися радянської владної верхівки в цілому. Суто науковий інтерес дослідників до цього питання живився й ідеологічною боротьбою капіталістичного та соціалістичного таборів, адже спрямовувався проти головних ідеологем радянської пропаганди.

Відомий емігрантський філософ М. Бердяєв намагався розкрити сутність режиму, який встановився в СРСР. Найбільш важливою його роботою з цієї проблеми є "Витоки та сутність російського комунізму". М. Бердяєв зробив одну з перших спроб аналізу коренів радянського суспільства з філософських позицій і дійшов висновку, що російський (читай радянський) комунізм має глибокі корені в менталітеті російського народу. Вважаючи, що нова радянська бюрократія була могутнішою і впливовішою від царської завдяки тому, що вона підпорядкувала своєму впливу усі сфери життя країни, М. Бердяєв охарактеризував її як "новий привілейований клас, який може жорстко експлуатувати народні маси" [65].

Роботи дослідника Р. Редліха під назвою "Нариси більшовизмознавства", видані протягом повоєнних років, розглядали правлячу верхівку СРСР як радянську знать [66]. Він виділяв у ній три головні складові: 1) знать декоративну – стахановці, Герої соціалістичної праці, лауреати премій, головне завдання яких – демонструвати фікцію радянської людини з її щасливим та заможним життям; 2) знать політичну – професійних управлінців (керівне ядро радянської влади); 3) знать ділову – верхній прошарок інтелігенції. Важливі спостереження дослідника, на жаль, підкріплювалися інформацією лише легкодоступних джерел: працями В. Леніна та Й. Сталіна, виступами М. Хрущова, окремими публікаціями в радянській пресі. Тому робота, попри влучні спостереження автора, мала ряд дуже дискусійних моментів, не аргументованих фактами.

Значним авторитетом у осмисленні питань влади та керівної верхівки СРСР був А. Абдурахманов. На його думку, в Радянській державі склалася особлива система управління – партократія, що поєднувала риси автократії (тиранія Сталіна), аристократії-олігархії (диктатура) та псевдодемократії (система Рад). Сталінізм як історичний феномен автор визначив як "політизовану уголовщину" [67; 68].

Великий вплив на розвиток знань про соціалістичне суспільство взагалі спричинили праці югославського дослідника М. Джиласа "Новий клас" та "Недосконале суспільство", написані у 1950-і рр. У 1992 р. в Росії їх опублікували у збірнику праць автора "Обличчя тоталітаризму" [69]. На основі аналізу комуністичного режиму в Югославії, М. Джилас сформував свою теорію "нового класу". За нею, після перемоги соціалістичної революції апарат Компартії перетворюється на новий правлячий клас. Цей клас партійної бюрократії монополізує владу в суспільстві, а за допомогою націоналізації привласнює собі всю державну власність. У результаті новий клас стає господарем всіх знарядь та засобів виробництва – класом експлуататорів, який підтримує свою владу за допомогою терору та тотального ідеологічного контролю.

Продовженням ідей М. Джиласа стала класична праця М. Восленського "Номенклатура: Панівний клас Радянського Союзу", вперше видана у ФРН у 1980 р., а в Росії – у 1991 р. [70]. М. Восленський детально проаналізував сутність радянської номенклатури, однак розглядав її як панівний клас у радянському суспільстві, досить схожий на клас феодалів. За його теорією, у СРСР в 1917 р. розпочався процес класоутворення, який остаточно закінчився зі смертю Й. Сталіна у 1953 р. Внаслідок нього, сформувався новий панівний клас радянського суспільства – номенклатура, який винищив або відсторонив від влади професійних революціонерів. Теорія номенклатури, викладена блискучою публіцистичною мовою, стала значним внеском у вивчення радянського суспільства, який для багатьох істориків став зразком наукового дослідження цього питання. Оригінальні висновки, що вирізнялися на загальному тлі боротьби тез про демократичний/імперіалістичний характер СРСР, він зробив і стосовно статусу радянських республік, визначивши їх як "напівколонії". Але в той же час, праця мала ряд досить суттєвих недоліків. Частина її положень, зокрема статус та привілеї номенклатурщиків, були дуже слабо підкріплені джерелами і ґрунтувалися, в основному, на особистих спостереженнях автора. Розвінчуючи радянські міфи, вона формувала нові, які швидко знаходили застосування в кон'юктурі "холодної війни", але віддаляли від історичної правди.

Тож діаспорна історіографія, маючи творчу свободу і змогу більш об'єктивно вивчати владну верхівку Радянської України, зробила чималий внесок у дослідження української номенклатурної еліти повоєнних років. Однак головні успіхи цієї групи історичних праць полягали у спростуванні численних радянських міфів, доведенні соціальної неоднорідності соціалістичного суспільства. У той же час такі конкретні питання, як, наприклад, механізм формування та функціонування республіканської еліти, знаходили досить слабе висвітлення у історичних працях діаспорних вчених.

Таким чином, протягом другої половини 1940-х – початку 1990 рр. радянськими та діаспорними вченими було створено значний науковий доробок з проблеми керівної верхівки Радянської України та

СРСР. Радянські дослідники зуміли накопичити фактичну інформацію про окремих діячів повоєнної УРСР та стан верхівки, здобуток же діаспорних науковців полягає у розвінчанні радянських міфів про природу та носіїв влади в СРСР. Однак створеним ними картин формування та діяльності керівництва повоєнної України бракує об'єктивності та підкріплення джерелами.

Джерела та література

1. Ніколаєць Ю.О. Суспільно-політичні процеси в УРСР другої половини 1940-х – першої половини 1960-х років: українська історіографія: автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Ніколаєць Юрій Олексійович. – К., 2008. – 40 с.
2. Лаас Н. Соціальна стратифікація радянського суспільства: концептуальні пошуки в англійській історіографії другої половини ХХ – початку ХХІ ст. / Н. Лаас // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – №14. – С.104-116.
3. Автомонов П. Отчизны выполняй приказанье / Павел Автомонов. – М.: Политиздат, 1975. – 104 с.
4. Бабко Ю.В., Кентій А.В. 30-річчя з дня народження Т.А. Строкача / Ю.В. Бабко, А.В. Кентій // Український історичний журнал. – 1983. – №3. – С.124-127.
5. Дорошенко В.С. М.С. Гречуха (до 80-річчя народження) / В.С. Дорошенко // Український історичний журнал. – 1982. – №9. – С.122-124.
6. Овсій І.О. Д.С. Коротченко: (до 90-річчя з дня народження) / І.О. Овсій // Український історичний журнал. – 1984. – №11. – С.139-143.
7. Палажченко А.Е. Товариш Демьян / А.Е. Палажченко. – М.: Политиздат, 1977. – 111 с.
8. Скрыльник А.И. Генерал армии А.А. Епишев / А.И. Скрыльник. – М.: Воениздат, 1989. – 319 с.
9. Юровський В.М. Життя, віддане народові: до 80-річчя з дня народження Д.С. Коротченка / В.М. Юровський // Український історичний журнал. – 1974. – №10. – С.122-125.
10. Якименко Є.К. Паша Ангеліна / Є.К. Якименко. – К.: Держсільгоспвидав України, 1959. – 59 с.
11. Антонюк Д. Активний боець ленинської гвардії: к 100-літтю со дня рождення Д.З. Мануїльського / Д. Антонюк // Коммунист. – 1983. – №17. – С.65-73.
12. Антонюк Д.І. Д.З. Мануїльський як історик: (до 100-річчя з дня народження) / Д.І. Антонюк // Український історичний журнал. – 1983. – №10. – С.73-80.
13. Булкіна В.П. Літературна спадщина Д.З. Мануїльського / В.П. Булкіна // Український історичний журнал. – 1973. – №9. – С.119-125.
14. Булкіна В.П. Мануїльський Д.З. / В.П. Булкіна // Український історичний журнал. – 1970. – №4. – С.78-85.
15. Зав'ялов Б.М. Дмитро Захарович Мануїльський / Б.М. Зав'ялов. – К.: Політвидав України, 1967. – 229 с.
16. Комуністична партія України: з'їзди і конференції / Кер. авт. кол. В.Ф. Солдатенко. – К.: Україна, 1991. – 478 с.
17. Суярко Л.А. Д.З. Мануїльський: революціонер, дипломат, учений / Л.А. Суярко. – К.: Наукова думка, 1983. – 163 с.
18. Фирсов Ф.И. Революционер, дипломат, ученый: к 100-летию со дня рождения Д.З. Мануїльського / Ф.И. Фирсов // Вопросы истории КПСС. – 1983. – №10. – С.81-84.
19. Гладков Т., Кизя Л. Ковпак / Т. Гладков, Л. Кизя. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1982. – 334 с.
20. Денисенко П.І. Полум'яний радянський патріот: (до 90-річчя з дня народження С.А. Ковпака) / П.І. Денисенко // Український історичний журнал. – 1977. – №5. – С.126-129.
21. Корнієвська О.В. Сидір Артемович Ковпак: (до 100-річчя з дня народження) / О.В. Корнієвська // Український історичний журнал. – 1987. – №5. – С.129-132.
22. Костриба П.М. Народний герой: (до 80-річчя з дня народження С.А. Ковпака) / П.М. Костриба // Український історичний журнал. – 1967. – №5. – С.127-130.
23. Медведев Р.А. Н.С. Хрущев: политическая биография / Рой Александрович Медведев. – М.: Книга, 1990. – 302 с.
24. Пономарев А.Н. Н.С. Хрущев: путь к лидерству / А.Н. Пономарев. – М.: Знание, 1990. – 63 с.
25. Шаповал Ю.І. М.С. Хрущов: Нарис політичної діяльності / Ю.І. Шаповал // Український історичний журнал. – 1989. – №1. – С.103-115.
26. Шаповал Ю.І. М.С. Хрущов на Україні / Юрій Іванович Шаповал. – К.: Товариство "Знання" УРСР, 1990. – 48 с.
27. Табачник Д.В., Шаповал Ю.І. О.І. Кириченко: штрихи до політичного портрету першого секретаря ЦК Компартії України в 1953-1957 рр. / Дмитро Володимирович Табачник, Юрій Іванович Шаповал. – К.: Інститут історії АН УРСР, 1990. – 22 с.
28. Медведев Р.А. Они окружали Сталина / Рой Александрович Медведев. – М.: Политиздат, 1990. – 349 с.
29. Шаповал Ю.І. Л.М. Каганович на Україні [початок] / Ю.І. Шаповал // Український історичний журнал. – 1990. – №8. – С.62-74; Шаповал Ю.І. Л.М. Каганович на Україні [закінчення] / Ю.І. Шаповал // Український історичний журнал. – 1990. – №10. – С.117-129.
30. Кожукало І.П. Л.Г. Мельников: нарис політичної діяльності / І.П. Кожукало // Український історичний журнал. – 1989. – №9. – С.95-105.
31. Пинегин И.Т. Работа КП Украины по осуществлению решений партии о подборе, расстановке и воспитании руководящих партийных и советских кадров в послевоенный период (1946-1955 гг.). Автореферат дисс. на соискание ученой степени кандидата исторических наук / И.Т. Пинегин. – М., 1955. – 16 л.
32. Жадовец В.Н. Деятельность Коммунистической партии в области дальнейшего укрепления советского государственного аппарата в годы четвертой пятилетки (на материалах Украинской ССР). Дисс. на соискание ученой степени кандидата исторических наук / В.Н. Жадовец. – К., 1956. – 288 л.

33. Фомин И.А. Подбор, расстановка и воспитание руководящих кадров партийного и советского аппарата в период между XIX и XX съездами КПСС. Автореферат дисс. на соискание ученой степени кандидата исторических наук / И.А. Фомин. – М., 1956. – 16 л.
34. Врублевский В.Г. Деятельность Коммунистической партии по организационно-политическому укреплению комсомольских организаций в 1946-1950 гг. (на материалах Украинской ССР). Автореферат дисс. на соискание ученой степени кандидата исторических наук / Врублевский Владимир Григорьевич. – К., 1975. – 36 л.
35. Пономаренко В.И. Опыт Компартии Украины по подготовке и переподготовке партийных кадров в послевоенный период (1946-1956 гг.). Автореферат дисс. на соискание ученой степени кандидата исторических наук / Пономаренко Владимир Ильич. – К., 1989. – 23 л.
36. Кожукало І.П. Підготовка і перепідготовка керівних партійних і радянських кадрів у 1946-1958 рр. / І.П. Кожукало // Український історичний журнал. – 1977. – №2. – С.77-85.
37. Кожукало І.П. Комуністична партія – організатор соціалістичного змагання на Україні в 1946-1952 рр. (матеріали “круглого столу” “До нових висот у соціалістичному змаганні”) / І.П. Кожукало // Український історичний журнал. – 1985. – №6. – С.50-55.
38. Історія Комуністичної партії Радянського Союзу. – У шести томах. – Т.5: Комуністична партія напередодні і в роки Великої Вітчизняної війни, в період зміцнення і розвитку соціалістичного суспільства (1938-1959 рр.). – Кн.2: 1945-1959 рр. – К.: Вид-во політичної літератури України, 1982. – 648 с.
39. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. – Т.8: Радянська Україна в період зміцнення соціалізму і поступового переходу до комунізму (1945 – 70-ті роки). Кн.1: Українська РСР в період зміцнення соціалізму (1945 – 50-і роки) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю.Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: А.В. Лихолат (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1979. – 390 с.
40. Юрчук В.І., Бабко Ю.В., Варгатюк П.Л., Коломійченко І.І., Кондуфор Ю.Ю. Нариси історії Комуністичної партії України / В.І. Юрчук, Ю.В. Бабко, П.Л. Варгатюк, І.І. Коломійченко, Ю.Ю. Кондуфор. – 4-е вид., доп. – К.: Політвидав України, 1977. – 763 с.
41. Гарань О.В. Індустріалізація і культурна революція в західних областях УРСР: проблеми формування національних кадрів / О.В. Гарань // Західна Україна: перше десятиріччя після війни. – К.: Інститут історії АН УРСР, 1988. – №3. – С.23-32.
42. Гарань О.В. Проблеми формування національних кадрів у західних областях УРСР у другій половині 40-х – 50-х роках / О.В. Гарань // Український історичний журнал. – 1989. – №10. – С. 55-65.
43. Маршрутами історії. – К.: Політвидав України, 1990. – 665 с.
44. Про минуле – заради майбутнього / під ред. І.Ф. Кураса; упорядк. Ю.І. Шаповала. – К.: Видавництво при Київському державному університеті, 1989. – 408 с.
45. Сторінки історії Компартії України: запитання і відповіді / П.Л. Василенко, Л.М. Гордієнко та ін. – К.: Політвидав України, 1990. – 488 с.
46. Слепов Л. Подбор кадров, их выдвижение и расстановка / Л. Слепов. – М.: Типография ВПШ при ЦК ВКП(б), 1948. – 43 с.
47. Спирин А.А. Подбор, расстановка и воспитание руководящих кадров: (Из опыта работы парт. орг. Украины) / Алексей Андриянович Спирин. – К.: Выща школа, 1988. – 245 с.
48. Чепурний М.І. Кадри: добір, навчання, виховання / М.І. Чепурний. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1986. – 96 с.
49. Яцков В.А. Кадровая политика КПСС, опыт и проблемы / В.А. Яцков. – М.: Мысль, 1986. – 315 с.
50. Яцков В.А. Организация работы с номенклатурой партийных комитетов / В.А. Яцков // Проблемы партийного и государственного строительства. – Вып. 2. – М.: Мысль, 1982. – С.131-142.
51. Кириченко М.Г. Высшие органы государственной власти союзных республик / М.Г. Кириченко. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1958. – 61 с.
52. Коржихина Т.П. История государственных учреждений СССР / Татьяна Петровна Коржихина. – М.: Высшая школа, 1986. – 398 с.
53. Федоров К.Г. Союзные органы власти (1922-1962) / К.Г. Федоров. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1963. – 191 с.
54. Советская интеллигенция: Крат. очерк истории (1917-1975 гг.) / В.С. Волков, Ф.З. Ходячий, П.П. Амелин и др. – М.: Прогресс, 1982. – 319 с.
55. Советская интеллигенция. – М.: Политиздат, 1987. – 222 с.
56. Курносов Ю.О. Динамика социально-классовой структуры общества развитого социализма / Юрий Алексеевич Курносов. – Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1985. – 280 с.
57. Каган С. Кремлевский волк: Пер. с англ. / Стюарт Каган; Общ. ред. и послесл. Е.М. Кожокина. – М.: Прогресс, 1991. – 303 с.
58. Майстренко І. Бюрократія і технократія, або про соціальну структуру СРСР / Іван Майстренко // Сучасність. – 1981. – №3-4. – С.138-146.
59. Майстренко І. Історія комуністичної партії України / Іван Майстренко. – Б.м.в.: Сучасність, 1979. – 260 с.
60. Феденко П. Новая “история КПСС” / Панас Феденко. – Мюнхен: Б.в., 1960. – 141 с.
61. Armstrong John A. Ukrainian nationalism / John A. Armstrong. – N-Y.: Columbia university press, 1955. – 322 p.
62. Armstrong John A. The Soviet Bureaucratic Elite: A Case Study of the Ukrainian Apparatus / John A. Armstrong. – London: Atlantic books, 1959. – 174 p.
63. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Богдан Кравченко; В. Івашко, В. Корнієнко (пер. з англ.). – К.: Основи, 1997. – 423 с.
64. Select Bibliography of Works in English on Regional Networks and Leaders in the USSR after 1945 [Електронний документ]. – Режим доступу до статті: www.socialsciences.manchester.ac.uk/disciplines/politics/research/SovietProvinces/bibliography.htm

65. Бердяев Н.А. Истоки и смысл русского коммунизма. Репринтное воспроизведение издания YMCA-PRESS, 1955 / Николай Александрович Бердяев. – М.: Наука, 1990. – 220 с.
66. Редлих Р. Очерки большевизмоведения. Книга 1: Сталинщина как духовный феномен / Роман Редлих. – Франкфурт-на-Майне: Посев, 1971. – 251 с.; Редлих Р. Очерки большевизмоведения. Книга 2: Советское общество / Роман Редлих. – Франкфурт-на-Майне: Посев, 1972. – 240 с.
67. Авторханов А. Технология власти / Абдурахман Авторханов. – М.: Слово; Новый мир, 1991. – 638 с.
68. Авторханов А. Происхождение партократии. – Т.1 / Абдурахман Авторханов. – 2-е изд. – Франкфурт-на-Майне: Посев, 1981. – 728 с.
69. Джилас Милован. Лицо тоталитаризма: Пер. с сербо-хорватского / Милован Джилас. – М.: Новости, 1992. – 541 с.
70. Восленский М.С. Номенклатура: Господствующий класс Советского Союза / Михаил Восленский. – М.: Советская Россия, 1991. – 624 с.

Штейнле А. Ф. Руководящая верхушка Советской Украины во второй половине 1940-х – в начале 1950-х годов: советская и диаспорная историография

Анализируется состояние научной разработки проблемы руководящей верхушки послевоенной УССР в трудах советских и диаспорных ученых. Выделяются 3 уровни исследований этого вопроса: биографии, студии об украинской советской элите, общие труды о правящем классе СССР. Обосновывается вывод о значительных пробелах в исследованиях 1940-х–1980-х гг., обусловленных идеологической конъюнктурой и слабой источниковой базой работ.

Ключевые слова: властная элита, послевоенный сталинизм, советская и диаспорная историография, руководящие кадры, номенклатура.

Shteinle O. F. The ruling elite of Soviet Ukraine in the second half of 1940th – at the beginning of 1950th: Soviet and Diaspora historiography

The state of researching of the postwar Ukrainian elite's problem in works of Soviet and Diaspora scientists is analyzing. 3 stages in works about this question have selected: biographies, studies about Ukrainian Soviet elite, general works about ruling class of USSR. The conclusion about considerable blanks conditioned by ideological situation and small source base in works of 1940th – 1980th has grounded.

Key words: power elite, postwar Stalinism, Soviet and Diaspora historiography, ruling cadres, nomenclature.

УДК: 050:298(045)

І. Г. Окрокова

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКИХ РІДНОВІРІВ ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО

Стаття присвячена аналізу періодичних видань українських рідновірів як важливого й специфічного інформаційного джерела. Автор характеризує історію та динаміку розвитку рідновірської періодики, її регіональне представництво та інформативні можливості для дослідження українського неоязичницького руху.

Ключові слова: періодичні видання, неоязичництво, рідновірство.

Українське неоязичництво або рідновірство (від поняття «рідна віра», під яким послідовники цього руху розуміють прадавні етнічні вірування та засноване на них власне віровчення) – специфічна новітня релігійна течія, що набула свого поширення в Україні із здобуттям нею державної незалежності. Перші спроби відродження дохристиянських вірувань в Україні відбуваються ще у 1934 р. Ці ідеї були перенесені їхнім основоположником Володимиром Шаяном до країн західної діаспори, де й відбувалося подальше формування їх у самостійну релігійну течію. У 60–80-х роках ХХ ст. саме в її середовищі здійснювалося ідеологічне й організаційне оформлення рідновірства.

Із середовища української діаспори неоязичницькі ідеї були привнесені до нашої держави. Починаючи з 1991 р. громади неоязичників вже офіційно реєструються в Україні. В 90-х роках відбувається стрімке поширення рідновірського руху, зумовлене, насамперед, піднесенням національної самосвідомості українців і прагненням частини інтелігенції мати власну етнічну віру. На сьогоднішній день кількість прихильників цієї релігійної течії стабілізувалося, можемо відзначити й кризові явища в середині цього руху. Проте рідновірство залишається невід'ємною й оригінальною складовою українського релігійного та культурного простору, чим привертає до себе увагу науковців різних напрямків та суспільства в цілому.

Дослідженню українського неоязичництва присвячені роботи А. Колодного [1], О. Тупик [2], Т. Беднарчика [3-5], О. Гуцуляка [6], Т. Хміль [7] та ін. Ними переважно охарактеризована найпоширеніша рідновірська течія – Рідна Українська Національна Віра (РУНВіра). Підтримувана однимумцями з діаспори, ця конфесія розгорнула серйозну видавничу діяльність, що дає науковцям велику кількість інформативного матеріалу.